

Уночі під кам'яним мостом

КУПИТИ

сторії цього незвичайного, вибудованого з математичною точністю роману супроводжуватимуть своїх читачів довго, бо історії глибокі та ясні, мов богемський кришталі. Це порівняння не випадкове, адже в романі йдеться про Богемію, про явне й таємне життя Праги періоду Рудольфа II, імператора Священної Римської імперії, короля Богемії. Історичне тло роману виписане зі знанням справи. Однак пристрасті й мотиви, що керують персонажами, не історичні, вони - позачасові. Спонуки, з яких діють герої і героїні роману, не втратили актуальності, отож читачі приречені на емпатію. Завдяки таланту психолога й блискучому почуттю гумору Лео Перуц створив світ, у складних перипетіях якого не бракує корисливості, ницості, байдужості й абсурду, але з вами залишаються радість буття, мистецтво, людяність, приязнь і диво кохання.

ЛЕО ПЕРУЦ

УЊОЧІ
ПІД КАМ'ЯНИМ
МОСТОМ

Leo Perutz

NACHTS UNTER DER STEINERNEN BRÜCKE

In Dankbarkeit meinem guten Kameraden G. P.

Ins Ukrainische übersetzt von Halyna Petrosaniak

Лео Перуц

УНОЧІ ПІД КАМ'ЯНИМ МОСТОМ

Із вдячністю моєму доброму приятелеві Г. Р.

Переклад з німецької Галини Петросаняк

УДК 82-3

П 26

Перуц Лео

Уночі під кам'яним мостом / Лео Перуц ; пер. з нім. Галини Петросаняк. — Чернівці : Книги — XXI, 2024. — 248 с.

ISBN 978-617-614-648-3

ISBN 978-617-614-474-8 (електронне видання)

Історії цього незвичайного, вибудованого з математичною точністю роману супроводжуватимуть своїх читачів довго, бо історії глибокі та ясні, мов богемський кришталь. Це порівняння не випадкове, адже в романі йдеться про Богемію, про явне й таємне життя Праги періоду Рудольфа II, імператора Священної Римської імперії, короля Богемії. Історичне тло роману виписане зі знанням справи. Однак пристрасті й мотиви, що керують персонажами, не історичні, вони — позачасові. Спонуки, з яких діють герої і героїні роману, не втратили актуальності, ото ж читачі приречені на емпатію. Завдяки таланту психолога й блискучому почуттю гумору Лео Перуц створив світ, у складних перипетіях якого не бракує корисливості, ницости, байдужості й абсурду, але з вами залишаються радість буття, мистецтво, людяність, приязнь і диво кохання.

Усі права застережено. Відтворювати будь-яку частину цього видання в будь-якій формі та в будь-який спосіб, зокрема електронно, без письмової згоди правовласників заборонено.

© 1975 und 2000 Paul Zsolnay Verlag Ges.m.b.H., Wien

ISBN 978-617-614-648-3

ISBN 978-617-614-474-8 (електронне видання)

© Книги — XXI, 2024, видання українською мовою

© Галина Петросаняк, 2023, переклад

© Анна Стьопіна, 2023, обкладинка

Чума в єврейському кварталі

Восени 1589 року, коли в єврейському кварталі Праги, забираючи дітей, лютувала смерть, вулицею Белелеса, що вела від площі Миколая до єврейського цвинтаря, йшли двоє вбогих блазнів, сивочолих чоловіків, які коротали своє життя, розважаючи гостей по весіллях.

Темніло. Вони обидва охляли від голоду, бо два дні не мали в роті нічого, крім кількох куснів хіба. Часи для блазнів настали темні. Бо в ці дні, коли гнів Божий упав на невинних дітей, у єврейському кварталі не було ані весіль, ані інших забав.

Один з двійки, Копель-Бер, що перевдягався у дикого звіра й викидав кумедні коники, свою кошлату шкуру ще минулого тижня відніс до лихваря Маркуса Копрживи. Інший, Єске-Дурник, віддав у заставу свої срібні дзвіночки. Тепер Копель-Бер мав лише одяг і черевики, а в Єске-Дурника була ще його скрипка, за яку в ломбарді не хотіли дати ані гроша.

Чоловіки пленталися повільно, бо ще не зовсім стемніло, а їм не хотілося, аби хтось бачив, що вони звертають на цвинтар. Чимало років вони чесною працею заробляли свій щоденний хліб та на потреби шабату — й ось дожилися до того, що змушені були потемки шукати на могилах мідні пфенінги, які побожні відвідувачі цвинтаря залишали для бідняків.

Коли вони опинилися в кінці вулиці Белелеса й побачили ліворуч стіну цвинтаря, Єске-Дурник зупинився й показав на двері шевця Ґерсона Халеля:

— Шевцева Квіточка ще напевно не спить. Хочу заграти для неї пісню «Шість років лиш маю, серденько співає», тоді вона вийде надвір і танцюватиме на вулиці.

Копель-Бер пробудився зі свого сну, в яким бачив теплий суп з редьки, з кавалочками м'яса.

— Ти, телепню, — пробубонів він, — коли прийде Месія й уздоровить німечних, ти так і лишишся бевзем. Що мене колише шевцева Квіточка? Що мені з її танців? У мене від голоду всеньке тіло

крутить.

— Якщо ти хворий від голоду, то візьми ножа, нагостри його й повісься, — сказав Єкеле-Дурник і, знявши зі спини скрипку, заграв.

Але скільки не старався, шевцева донечка виходити не хотіла. Опустивши скрипку, Єкеле-Дурник замислився. А потому, перейшовши вулицю, крізь відчинене вікно заглянув у кімнату шевця.

Там було темно й порожньо, в кімнаті, але з комірчини струменіло світло, і Єкеле-Дурник побачив шевця та його дружину, що на низьких ослінцях сиділи одне навпроти одного й співали заупокійні молитви по своїй дитині Квіточці, яку вчора поховали.

— Вона померла, — мовив Єкеле-Дурник, — отак і швець упав з небес на грішну землю... У мене нема нічого, але я б віддав усе, лише б вона ще була жива. Така маленька, та, коли я її бачив, здавалося, ніби в її очах бачу весь світ. Їй було п'ять років, і ось вона вже в сирій землі.

— Коли смерть іде на базар, то скуповує все, — бурмотів Копель-Бер, — нема нічого, що було б їй замале чи задрібне.

Вони рушили далі, тихо промовляючи слова із псалма царя Давида: «Хто живе у сховку Всевишнього, той знайде пристановище в тіні Всемогутнього. Бо він накаже своїм ангелам охороняти тебе на всіх твоїх дорогах. Вони понесуть тебе на руках, щоб не вдарився ти ногою об камінь».

Зовсім стемніло. На небі поміж дощових хмар виднівся блідий місяць. У вуличках стояла така тиша, що було чути плюскіт річки. Боязко, вагаючись, ніби те, що вони збиралися робити, суперечило Божим заповідям, крізь вузьку браму вони ввійшли у сад мертвих.

Мовчазний і нерухомий, він був залитий місячним світлом, ніби таємничий потік Самбатіон, хвилі якого застигають у день Господа. Білі й сірі плити стояли, підпираючи одна одну, наче кожна окремо не могла нести тягара своїх років. Дерев простягали голе віття, мовби очманіло ремствували до хмар і неба.

Єкеле-Дурник ступав попереду, а Копель-Бер, мов тінь, слідував за ним. Ішли вузькою стежкою поміж кущів жасмину й бузини, аж поки не дісталися до обвітреного надгробка рабі Абідора. Тут, на могилі великого святого, чиє ім'я було світлом у темряві вигнання, Єкеле-

Дурник знайшов плаский майнський пфенінг, мідний трояк і два волоські галери. Пішов далі, туди, де під явором стояла могильна плита рабина Гедаля, славетного лікаря. Але раптом, схопивши свого супутника за руку, зупинився.

— Чуєш? — прошепотів він. — Ми не самі. Чуєш, як щось шмигає й перешіптується?

— Телепню! — проказав Копель-Бер, що якраз знайшов нерівний богемський гріш і ховав його. — Бовдуре! То вітер здіймає над землею зів'яле листя.

— Копель-Бере, — зашепотів Єкеле-Дурник, — ти не бачиш, там, на стіні, миготить світло?

— Якщо ти бовдур, — пробурчав Копель-Бер, — то напийся оцту, сідай на палицю і їдь доїти цапів, а мене залиш у спокої. Те, що ти бачиш, — то білі надгробки, їхні відблиски в місячному світлі.

Але враз місяць на небі зник за товстою хмарою, і Копель-Бер побачив, що то не білі надгробки, ні, там, біля самої стіни цвинтаря в повітрі, тримаючись за руки й похитуючись у танку над свіжими могилами, кружляли сяйливі істоти, діти в довгих сорочечках. А над ними, невидимий для людського ока, стояв Господній ангел, що був їм за охоронця.

— Боже, змилуйся наді мною! — простогнав Копель-Бер. — Єкеле-Дурнику, чи й ти бачиш те саме, що бачу я?

— Слава Творцеві світу, він один творить дива, — прошепотів Єкеле-Дурник. — Я бачу Квіточку, голубочку, невинність і обох сусідських дітей, що померли тиждень тому, їх я теж бачу.

І тепер, коли вони зрозуміли, що це був потойбічний світ, який відкрився перед їхніми очима, їх охопив жах, вони повернулися й кинулися навтьоки, перестрибуючи через камені й зачіпаючись за гілляччя, падали, підхоплювалися і, не зупиняючись, утікали від своєї смерти, аж поки знов не опинилися на вулиці.

Лише тоді, шукаючи поглядом свого супутника, Єкеле-Дурник оглянувся.

— Копель-Бере, ти ще живий, ти тут? — запитав він, цокотячи зубами.

— Живий і хвалю свого Творця, — почувся з темряви голос Копель-Бера. — Рука смерти й справді здійнялася була наді мною.

І в тім, що обидва залишилися живими, вони упізнали волю Божу скласти свідчення про те, що бачили.

Ще мить вони стояли в темряві, пошепки перемовляючись, а потому рушили шукати могутнього: усамітненого у своєму домі верховного рабина, що розумів мову мертвих, чув голоси з глибин і був здатен тлумачити страхітливі знаки Бога.

Він сидів у своїй комірці, схилившись над книжкою таємниць, яку називають «Індрараба», або «Велике зібрання». Заблукавши в незмірності чисел, знаків і могутніх сил, він не чув кроків тих, хто до нього прийшов, і лише коли вони привіталися: «Мир святому світлові!» — його душа повернулася до земного світу з духовної далечі.

І коли очі верховного рабина подивилися на них, вони обидва заговорили, взиваючи до Бога й хвалячи його могутність, і Єске-Дурник, ловлячи подих і сяк-так добираючи слова, почав розповідати, як на цвинтарі його налякало шамотіння, шепотіння і миготіння світла поміж кущами бузини, і переказував, що він сказав тоді Копель-Берові й що той відповів, а коли місяць сховався, вони чітко бачили постаті померлих дітей, що кружляли, танцюючи над могилами.

Верховний рабин, який темними ночами ходив тридцятьма двома таємними дорогами мудрости й завдяки магічним перетворенням пройшов крізь сім брам пізнання, — верховний рабин зрозумів Божий знак. Тепер він знав, що у вуличках єврейського кварталу живе грішник, який таємно чинить гріх, повторюючи його щодня, знову й знову. І через цього грішника в місто прийшла велика моровиця, і через цього грішника душі дітей у своїх могилах не знаходили спокою.

Верховний рабин мовчки дивився перед себе. А тоді підвівся й покинув свою комірку, а коли повернувся, то тримав у правиці миску з крупою і два коржі, а в лівій руці — невелику мисчину з карбованого срібла, в якій був приправлений яблучний мус, солодка страва Пасхи.

— Пригощайтеся, їжте, — сказав він, показуючи на коржі й крупу. — А коли насититеся, візьміть цю мисочку з мусом і йдіть назад до

дитячих могил.

Почувши, що вони мусять удруге йти на цвинтар, чоловіки злякалися. Але верховний рабин продовжував:

— Не бійтеся. Той, через чиє слово постав світ, має владу над живими й мертвими, й діється лише Його воля. Сядете біля могил і чекатимете, поки хтось із дітей не підійде до вас, палаючи бажанням скуштувати солодкої страви, бо душі померлих ще не забули земних харчів. А тоді ви обома руками вхопите дитину за поли сорочки і в ім'я Того, Хто є початком і кінцем, запитаєте, через чиї гріхи на місто впала велика моровиця.

І рабин промовив над ними священниче благословіння. Страх з них мов рукою зняло: скорившись велінню верховного рабина, вони рішуче підвелися й пішли.

Вони сиділи серед могил, прихилившись до цвинтарного муру, а перед ними на вологій землі стояла мисочка із солодким яблучним мусом. Навколо них панувала тиша й глибока темрява, жодна травинка не ворушилася, із затягнутого хмарами неба не проникало ані промінчика. І поки вони так сиділи, чекаючи, їх огорнув страх, і Копель-Бер почав розмовляти сам із собою, бо більше не міг зносити тишу.

— Волів би я мати каганець, — сказав він. — Не хочу сидіти тут у темряві. Сьогодні мала би бути повня, але я її не бачу, напевно, якийсь півень запіяв і місяць сховався. Ліпше було б зараз сидіти вдома на запічку. Від землі тягне морозом, він пробирається мені під камізельку, той мороз — мій ворог. Єкеле-Дурнику, тебе теж морозить, бачу, ти тремтиш. Он під землею сотні покоїв, добротно збудовані, не мають ні вікон, ні дверей. Морозу до них зась, голоду теж, обидва мусять бути надворі й розважати один одного. Чи старий, чи малий, чи багатий, чи бідняк — для могили добрий всяк...

Він замовк, останні слова застряли йому в горлі, бо перед ними, залита блідим світлом, стояла шевцева донька, Квіточка, тримаючи в руці срібну мисочку.

— Квіточко! — здавленим голосом промовив Єкеле-Дурник. —

Шкода, що ти мусила відійти! Upізнаєш мене? Я Єскеле-Дурник, а біля мене сидить Копель-Бер. Пригадуєш, як ти підстрибувала й танцювала, коли я у вуличках грав на своїй скрипці? А як ти сміялася, коли Копель-Бер бігав ніби на чотирьох лапах і показував свої фіглі?

— Усе те, — мовила дитина чужим голосом, — усе те минулося, було дочасним. А тепер я в правді й у вічності, що не має ні початку, ні кінця.

Срібна мисочка впала на землю, а дитина повернулася й хотіла йти назад до свого гурту. І тут Єскеле-Дурник спам'ятався й пригадав, що його сюди привело. Ухопивши дитину за полу сорочечки, він вигукнув:

— В ім'я Того, Хто є і початком, і кінцем, закликаю тебе: скажи, зізнайся, через чиї гріхи на це місто впала велика моровиця.

Якусь хвилю стояла тиша, дитина не рухалася, вдивляючись у пітьму, туди, де над могилами, невидимий для ока живих, стояв Господній янгол, охоронець душ. А тоді вона сказала:

— Господній янгол промовляв, Слуга Божий сказав: це сталося через гріх Моава¹, який учинила одна з вас. І Він, Вічний, бачив це, і Він, Вічний, знищить вас, як знищив Моава.

І тоді Єскеле-Дурник випустив полу сорочечки. Дитина відлетіла, ніби її віднесло вітром, а її світіння й блиск зникли за темною тінню кущів бузини.

А ті двоє, Єскеле-Дурник і Копель-Бер, покинувши цвинтар, пішли в оселю верховного рабина й переказали йому слова, які почули.

А як засвітало, верховний рабин послав своїх вістунів від дверей до дверей. Скликав громаду до Божого дому: люди йшли юрбами. І чоловіки, й жінки: ніхто не лишився осторонь. А коли всі зібралися, верховний рабин піднявся на три сходи вище, під кафтаном на ньому був саван, а над головою його тріпотіло знамено, на якому було написано: «Господь Саваот наповнює світ славою своєю».

Коли довкола запанувала тиша, верховний рабин почав промовляти. Він сказав, що серед них є одна, котра, перебуваючи в шлюбi, живе в гріху перелюбу, подібно до дітей проклятого племені, яке Господь знищив. І рабин закликав грішницю, щоб вона виступила наперед, визнала гріх і прийняла на себе кару, яку Господь-Вседержитель захоче

на неї накласти.

Серед жінок почулося тихе перешіптування, вони із жахом дивилися одна на одну, але жодна не вийшла, жодна не зізнавалася у вчиненні гріха Моава.

Удруге верховний рабин підніс свій голос. Він говорив, наголошуючи, що через цей таємний гріх на дітей міста упала велика моровиця. Перед Святим Письмом і десятима грізними іменами Бога рабин закликав грішницю, аби вона вийшла й зізналася, щоб покласти край лихові.

Але й цього разу верховний рабин говорив марно. Та, що вчинила гріх, мовчала й не хотіла зійти зі свого шляху.

І тут верховного рабина оповила темна хмара гніву. З ковчегу святині він вийняв святий сувій і виголосив на грішницю прокляття: нехай вона всохне, мов гори Гільбоа, що їх прокляв Давид. Хай земля зробить з нею те, що зробила з Датаном й Авіроном². Її ім'я нехай зникне, а рід її хай буде проклятий в ім'я Іскристого, Палаючого, в ім'я сяючого Світла, Всюдисущого, що є Оком і Вухом. Хай її душа зійде у жахіття й там пробуває аж до закінчення часів.

На цьому верховний рабин покинув Божий дім. У вуличках єврейського кварталу запанували страх і голосіння, розгубленість і відчай.

Сидячи знову у своїй оселі, верховний рабин пригадав один день і одну подію, що сталася минулих років. Тоді до нього прийшли два різники й ремствували, що минулої ночі втратили все своє добро. Мовляв, злодій проник до їхньої ятки й сплюндрував їхнє майно. Забрав м'яса, скільки міг понести, а що лишилося — знечистив.

Тоді верховний рабин теж скликав громаду й спонукав злодія признатися й відшкодувати збитки, наскільки це в його силах. А що злодій мовчав, уперто тримаючись зла, верховний рабин виголосив на нього прокляття, котре мало витіснити зі спільноти Божих дітей і злодія, і його рід.

А наступної ночі перед домом верховного рабина стояв пес і вив так довго й жалібно, що його ремствування несила було слухати, й, упізнавши в нім злодія, верховний рабин зняв із нього прокляття.

Отож якщо сила прокляття така велика, казав собі верховний рабин, що його не можуть знести навіть тварини, в душі яких не проникає світло Божого пізнання, як могло статися, що перелюбниця під гнітом прокляття продовжує жити й ще до заходу сонця не з'явилася до мене, щоб визнати свій гріх.

Та минали години, настала ніч, а потім і проминула, але верховний рабин чекав марно. І він покликав свого слугу, витвір своїх рук, того, що носив у своєму роті Ім'я Бога³, й звелів йому шукати на вулицях Копеля-Бера і Єкеле-Дурника, бо вони йому потрібні.

А коли вони прийшли, він мовив до них:

— Коли день схилиться до вечора і впадуть тіні, ви знову підете на цвинтар і ти, Єкеле-Дурнику, заграєш на скрипці одну з пісень, що їх співають діти в дні свята Кучок⁴. І духи померлих почують тебе, бо земними мелодіями вони пов'язані з цим світом сім днів. А потому ви прийдете сюди, а ти, Єкеле-Дурнику, дорогою безперервно гратимеш. Увійдете до цієї кімнати, але негайно ж і покинете її: остерігайтеся того, щоб оглядатися. Бо те, що я маю намір зробити, — таємниця, що належить вогненним, яких ще називають престолом, колами, силами і юрмищами⁵, й ваші очі не повинні цього бачити.

Вони пішли й зробили так, як він звелів. Єкеле-Дурник грав на своїй скрипці веселих мелодій свята Кучок, а Копель-Бер підстрибував як звично: так вони ходили поміж могилами на цвинтарі, а потім ішли порожніми вуличками, а позад них кружляло світельце, що піднялося за ними сходами й заплигло вслід у кімнату верховного рабина.

Але щойно вони покинули кімнату, верховний рабин вимовив заборонене слово, записане в Книзі темряви, слово, від якого здригається земля, вивергаючи скелі, слово, що повертає до життя мертвих.

І от перед ним у земній подобі стояла дитина, з плоті й крові, а її світіння погасло. Дитина впала на коліна та, плачучи й нарікаючи, благала відпустити її назад у сад смерті.

— Я не відпущу тебе назад у правду й вічність, — сказав верховний рабин, — ти змушена будеш почати земне життя знову, хіба що відповіси мені на моє запитання. В ім'я Того, Хто є Єдиним і Окремим,

в ім'я Того, Хто був і буде, закликаю тебе: говори й скажи, хто вчинив той гріх, через який на місто впала велика моровиця.

Опустивши очі додолу, дитина похитала головою.

— Хто вчинив той гріх, через який Господь забрав нас до себе, цього я не знаю, цього не знає навіть Панів слуга, що до нас приставлений. Крім Бога, це знає лише один, і цей один — ти.

Тут з грудей верховного рабина вирвався стогін. І він вимовив слово, що розвіяло чари, й дитина відлетіла назад у пристанище душ.

А верховний рабин у самотині покинув свій дім і, зійшовши нічними вуличками гетто вниз до річки, подався берегом повз хати рибалок аж до Кам'яного мосту.

Там, під Кам'яним мостом, ріс трояндовий кущ, на нім була червона ружа, а біля нього із землі ріс розмарин, і вони так тісно сплелися, що пелюстки ружі торкалися білого цвіту розмарину.

Верховний рабин нахилився й вирвав із землі розмарин. Так він зняв прокляття з голови жінки, що вчинила перелюб у шлюбі.

Небом мчали чорні хмари, бліде світло місяця лежало на опорах і дугах Кам'яного мосту. Вийшовши на берег, верховний рабин кинув розмарин у річку, й кущ зник серед її бурхливих хвиль.

Цієї ночі у вуличках єврейського кварталу чума закінчилася.

Цієї ночі у своєму домі на Майдані трьох джерел померла прекрасна Естер, дружина єврея Майзеля.

Цієї ночі на Празькому граді цісар Римської імперії Рудольф II з криком прокинувся зі сну.

¹ Моав був нащадком Лота й вів аморальне життя. Назва народу моавитян стала символом боговідступництва (*тут і далі примітки перекладачки*).

² У старозавітній «Книзі Чисел» сказано, що земля розверзлася й поглинула Датана й Авірона.

³ Тут ідеться про Голема, якого верховний рабин Праги Єгуда Ліва бен Бецалель нібито створив собі на допомогу. У романі верховний рабин Ліва бен Бецалель називається іменем Лоев.

⁴ Або Сукот — свято, яке євреї святкують у вересні — жовтні на спомин про вихід з єгипетської неволі.

⁵ Тобто ангелам.

Столування у цісаря

Одного дня на початку літа 1598 у Празі вулицями Старого міста крокували поруч двоє молодих шляхтичів. Один з них був пан Петр Заруба зі Ждяра, студент-юрист Празького університету, бентежний і діяльний, що складав плани, як допомогти церкві чашників⁶ відстояти свої права, спомірнити у краї владу цісаря, передавши її в руки станів, і навіть роздумував, як би можна було домогтися короля богемської національності й реформованої віри. Такі думки кружляли в голові Петра Заруби. Інший, трохи старший, звався Їржі Каплірж із Сулевіц і мешкав у своєму маєтку в окрузі Бероун. Він не надто переймався політикою і питаннями віри, його думки кружляли довкола смальцю, свійських птахів, масла і яєць, що їх він постачав головній придворній службі для цісарської кухні, а також довкола євреїв, на яких він покладав вину за тяжкі часи. Він приїхав до Праги, щоб потурбуватися про свої гроші, бо обергофмайстер йому боргував, не сплачуючи рахунків місяцями. Минулого року вони з Петром зі Ждяра породичалися: один із Капліржів узяв собі за дружину одну із Заруб.

Вони були в церкві Святого Духа, і Їржі Каплірж дивувався, що дорогою їм траплялося так багато євреїв. Петр Заруба пояснював йому, що євреї тут у себе вдома, бо ця церква з усіх боків оточена будинками, в яких вони живуть. Каплірж йому: мовляв, це ганьба, навіть не можна піти до церкви помолитися, щоб не наштовхуватися при цьому на широкі єврейські бороди, а Петр Заруба відповідав, що євреї можуть собі носити бороди, як балії, йому то не шкодить.

Для людини, що, як-от Їржі Каплірж, коротала свої дні в окрузі Бероун, у Празькому середмісті було чимало дивовиж. До єпископського палацу у своїй святковій кареті, яку супроводжували лейбгвардійці й алебардисти, їхав іспанський посол. У Вахольдеровій вуличці божевільний жебрак, прохаючи милостиню в перехожих, казав, що бере все: дукати, дублони, розеноблі, крузадо, мовляв, йому нічого не задрібне. У Тинській церкві з великою помпою відбувалося хрещення мурина, що належав до слуг графа Кінські, й висока

богемська шляхта юрмилася, аби ту okazію побачити. Друкарі й наметники, що цього дня мали цехове свято, ідучи ходою зі своїми фанами, зіткнулися в Платнеровій вулиці, бо жодна із цехових процесій не хотіла дати дорогу іншій. На Йоганнській вулиці чернець-капуцин звертався до рибалок з промовою, у якій запевняв, що він теж рибалка, а нужда — то його довга вудка, до якої прикріплено золотий поплавок «Отченашу», а «De profundis»⁷ — найулюбленіша страва померлих — то наживка, на яку він виловлює з чистилища вбогі душі, мов коропів чи якусь дрібнішу рибу. А перед одним шинком на Кржижовницькому майдані зчепилися два м'ясники, бо один за фунт свинини брав на геллер дешевше, ніж інший.

Але того всього Їржі Каплірж із Сулевіц не хотів ані бачити, ані чути, він бачив лише євреїв, що траплялися їм на шляху. Один із них з куною на шиї був прив'язаний до ганебного стовпа на Староміській площі, з прикріпленням на грудях написом, який сповіщав, що чоловік «нераз грубо порушував» правила торгівлі. Їржі Каплірж не міг відмовити собі в задоволенні сказати тому євреєві у вічі, що про нього думає. Їржі назвав його Мойше чи Айзік, бо так звали двох євреїв, які жили в Бероуні.

— Ей, ти, Мошку чи Айзіку! — гукнув він. — Що, маєш сьогодні день скорботи й покути? Якби твій Месія прийшов сьогодні й побачив, як ти тут стоїш, не дуже б урадувався.

А що Їржі не отримав жодної відповіді, бо й не чекав її, то пішов далі. На Малому майдані він наздогнав Петра Зарубу.

За мостом через Влтаву, біля острова, вони опинилися в натовпі євреїв, яких під суворим наглядом вели до церкви Богородиці під Ретязем. Там вони мусили слухати «проповідь для євреїв», яку по-гебрайськи мав виголошувати священник-єзуїт, щоб спонукати їх до хрещення. Євреї ішли, мов п'яні, бо, щоб не чути проповіді, вони вдалися до старого випробуваного способу: дві доби не спали й були такі втомлені, що провалювалися в сон, ледь опускалися в церкві на лаву.

— Євреї там, євреї сям, євреї куди не глянь, — скаженів Каплірж. — Вони так розмножилися, що їх у краї скоро буде більше, ніж християн.

— На те є воля Божа, — відповів Заруба, якого почало дратувати, що його новий родич не говорить ні про що інше, лиш про свій смалець, яйця і про євреїв.

— У тому, що їх так багато й вони такі багаті, — продовжував він, — я бачу лише сумний знак того, що на нас, християн, Бог знову гнівається.

Заруба почав розвивати свою думку.

— Можливо, — розмірковував він, — Бог поставив їх, ненавернених, перед нами, як дзеркало, аби ми покращилися й прозріли.

— Та що ти кажеш, яке прозріння, не сміши мене! — вигукнув Каплірж зі сміхом і гнівом водночас. — Вони приходять до нас, у маєтки шляхтичів, але не через прозріння, а скуповуючи смалець, масло, сир, яйця, льон, вовну, шкіри, худобу, як велику, так і малу. Платять готівкою, це правда, за мірку вовни євреї покладе тобі на стіл чотири гульдени. А якщо й не платять готівкою, то дають гарантії і добру поруку. А ще приносять шляхтичеві до маєтку шнурки й смужки лакеям на лівреї, корицю, імбир, цвяхи, квашені мускатні горіхи для панської кухні, шовкові тороки, ворс, мережива для дружини й доньок.

— Отож ти сам бачиш, — сказав Петр Заруба, — і визнаєш, що завдяки євреям процвітає комерція.

— Мій батько, світла йому пам'ять, — продовжив Їржі Каплірж, — навчав мене, що євреям не слід нічого продавати. Кожен повинен іти до своїх, завше казав він, євреї має вести гешефти з євреями, а християнин — з християнами. Я теж завжди цього дотримувався. Якби лише ті на граді не були такими нікудишніми платниками! Скажи мені, Петре, куди дівається така сила-силенна грошей? Куди щезають митні збори, чинш із сіл, податки з округів, подвірне, поголовщина, акцизи, комірний збір, контрибуції, пивний крейцер, дорожний збір — куди діваються цісареві гроші?

Вони дісталися Градчанського майдану, тут панував жвавий рух лакеїв, канцеляристів, кур'єрів, конюхів, станових, вищого й дрібнішого духовенства, верхових і піших офіцерів. Арбалетники цісарської лейбгвардії тримали вахту при брамі.

— Це треба питати у Філіпа Ланґа, — сказав Заруба, вказавши рукою

на високі вікна граду. — То кайзерів камердинер, це означає, що він замішаний у всіх державних оборудках. Мабуть, він знає, куди діваються цісареві гроші.

Їржі Каплірж зупинився.

— Послухай, Петре, — запропонував він своєму родичеві, — чи не хотів би ти бути зі мною, коли я укладатиму оборудку там, нагорі? Я відрекомендую тебе Йоганові Остерштоку, другому секретареві вищій служби двору, це він виплачує мені гроші по тому, як перший секретар переглядає і схвалює рахунки. Приязний чоловік, Йоган Остершток, троюрідний брат мого батька, любить завжди згадувати, що ми родичі; тому він запросить нас, тебе й мене, на вечерю до цісарського столу.

— До цісарського столу? — перебив його Петр Заруба. — Мене до цісарського столу?

— Так, і тебе теж, Петре, якщо підеш зі мною, — пояснив йому Каплірж. — То так говорить: до цісарського столу. Ми столуватимемось із панами офіцерами з лейбвахти. Цієї честі Йоган Остершток мене удостоював завше.

— Послухай мене, Їржі! — промовив Петр Заруба по короткій павзі. — Скільки часу, як Анна Заруба віддана за твого брата Генріха?

— У п'ятницю першого тижня посту минув рік, — здивовано відповів Каплірж. — У церкві в Хрудімі.

— І за цей час вона вам не сказала, що ще жоден із Заруб ніколи не харчувався з цісарського столу? — накинувся на нього Петр Заруба. — Ніколи не розповідала вам про пророцтво Яна Жижки?

Їржі Каплірж знизав плечима.

— Може, вона й розповідала Генріхові, напевно, але мені не казала, — відповів він. — Ти це сприймаєш так, ніби тим, що я цього не знаю, тобі якусь кривду вчинили. Що то за пророцтво?

— Це було, як Ян Жижка лежав на смертному одрі, — пояснив Петр Заруба, — на одрі Пржібеслава, якщо ти пригадуєш. Тоді він покликав своїх польових командирів, а одному з них, Лішекові Зарубі зі Ждяра, моєму предкові, звелів підійти зовсім близько й мовив: «Так, ти Заруба, ти той Лішек, упізнаю тебе по твоїй ході». А далі він сказав: «Свою справу я не закінчив, мені цього не дано, але один з твого роду,

один із Заруб зі Ждяра, він не буде таким лисом⁸, як ти, а буде левом, він доведе справу до кінця, він відновить святу богемську свободу, але запам'ятай одне, Лішеку, зарубай собі на носі: він не повинен їсти з цісарського столу, бо інакше все програно, він не виконає місії, кров і голосіння впадуть на богемську землю».

— А тому він відвернувся й помер? — хотів знати Каплірж.

— Так, тоді він помер, — підтвердив Заруба.

— Якраз це вони завжди і роблять після того, як виголошують свої пророчі слова, — міркував Каплірж. — Але дивися, Петре, кожна родина в нашій краї має подібні історії. Чого мені тільки не оповідала про Капліржів моя бабуся: як один напоїв цісаря Венцеля Лінивого так, що той упав під стіл, три дні й три ночі вони вдвох пиячили на Вишеграді, герої, а інший Каплірж убив останнього богемського дракона, тварючка жила десь у Жатецькій краї, де тепер хміль росте. Але навіть якщо припустити, що та історія — свята правда, як Євангелія, хто тобі сказав, що Жижка був великим пророком? Герой визвольної війни, тут я не маю нічого проти, але щоб він був ще й пророком — про це я нічого не чув.

— Не забувай, Жижка був сліпим, утратив на війні спочатку одне, а потім і друге око, — пояснив Заруба. — Іноді Бог дає незрячим дар пророцтва, дозволяє їм заглянути в майбутнє духовним оком. Я вірю в пророцтво Жижки, так як вірили в нього мої батько й дід, вірю в те, що котрийсь Заруба відновить нашу богемську свободу і хтозна... Словом, я не їстиму з цісарського столу.

— Роби як хочеш, — відповів Їржі Каплірж. — Я богемську свободу рятувати не мушу, тому маю на це інший погляд. Де мені заграють, там я танцюю, а де мене запросять до столу, там я почастуюся. Отже, з Богом, Петре, зустрінемося нині ввечері в моїм заїзді.

І він пішов собі.

Настрій у Петра Заруби геть зіпсувався. Він розраховував, що багатий Їржі Каплірж запросить його на обід до свого заїзду, бо між свояками так годилося. І от із того нічого не вийшло. Він і двоє його товаришів-студентів мешкали разом, про їхнє столування піклувалася пані сусідка. Вони не розкошували. Коли Петр прийшов додому, на

нього чекав лівер у брунатній підливці й пляцки, помазані сливовим мусом і присипані сиром. Але обома цими стравами він уже був ситий по вуха, бо щотижня з утомливою регулярністю в ті самі дні їх ставили перед Петром.

Зійшовши до мосту над Влтавою, він оминав обійстя заїзду, у брамі якого стояв господар і, усміхаючись, безперестанку йому кланявся. Петр Заруба був ощадливий чоловік і неохоче віддавав свої гроші корчмарям. Але цей виглядав таким приятним і гідним довіри, наче йому йшлося лише про те, щоб його гості залишилися задоволеними, отож, подумавши, що то не коштуватиме йому голови, Заруба зупинився й запитав, що є на обід.

— Ще не знаю, що сьогодні приготував мій французький і мій італійський шеф-кухар, — відповів корчмар. — Але одне можу сказати панові вже: буде чотири великих і вісім малих наїдків, а до того буде подана ще заключна страва, несподіванка. І за все те пан має заплатити три богемські гроші. Але їжа ще не готова. Пів години панові доведеться зачекати.

Богемський гріш — гроші чималі, це величенька й ваговита срібна монета. Але три гроші за такий обід із чотирьох головних страв і восьми закусок, а до того ще й несподіванка на десерт — не так багато, тож Петр Заруба ступив на обійстя й сів за один з уже накритих столів.

У садку сиділи восьмеро чи дев'ятеро інших гостей, виглядало на те, що вони зналися між собою: перемовлялися від столу до столу й жоден з них не виказував нетерплячки через те, що на їжу доводиться чекати так довго. Адже минула майже година, коли корчмар нарешті підійшов до стола, за яким сидів Петр Заруба, й попросив високоповажного пана вділити йому чести особисто подавати панові страви. Тут же він поставив на стіл першу з обіцяних дванадцяти мисок і сказав:

— Бажаю панові смачного. Ніжний суп з дичини, або *potage chasseur*.

Після супу він приніс два види омлету. Один був приготовлений по-селянськи, а інший — із зеленою цибулькою і кервелем. Наступними були ще дві закуски: молоки карпа з трюфелями й шофруа з курячого фаршу.

Після недовгої перерви корчмар урочисто подав першу з чотирьох

головних страв: фаршировану щуку. Потому настала черга печених на рожні нирок, спаржі в соусі на м'ясному відварі, молодого солодкого горошку й холодної страви — телячого язика і начиненої свинячої ноги.

З деяким співчуттям Петр Заруба подумав про двох своїх товаришів, які мусили сьогодні насититися лівером і пляцками під сливовим мусом. Він більше не сумував, що Каплірж не запросив його до свого заїзду, бо так добре, як було тут, там бути не могло. Рагу з фазана, яке корчмар йому якраз подав, Заруба лише скуштував. І ось настала черга обіцяної несподіванки: перепілка на грінках, смажених на кістковому мозку яловичини. На завершення були ще марципанові кульки у глазурі з валійським виноградом і гострим угорським буйволячим сиром.

Петр Заруба трохи втомився, на нього напала сонливість. Він сидів і, дрімаючи, думав: мабуть, так у великі свята харчується абат Строговського монастиря. Але наперекір сонливості, що напала на Петра, він помітив Їржі Капліржа, що з бурячковим від злості лицем прямував униз вулицею, жестикулюючи й говорячи сам до себе.

Петр гукнув:

— Гей, Їржі! Іди-но сюди, Їржі, я тут!

Зупинившись, Їржі Каплірж витер піт з обличчя. А тоді зайшов у садок. Він кивнув Зарубі й обперся рукою об стільницю.

— Ти чекав на мене тут, Петре? — запитав він. — Це чудово, що в мене є хтось, із ким я можу поговорити. Петре, ті нагорі мене так розлютили, що я більше не міг того зносити.

— Розлютили? — перепитав Петер, позіхаючи.

Їржі Каплірж зітхнув і впав у крісло.

— Той Остершток, — мовив Їржі, — каже, що не може мені заплатити, бо нічого не має. Розводить балачки, як у них там на граді тяжко з грішми і що я по-своєцьки маю трохи потерпіти й прийти пізніше.

— А що, ви з Остерштоком така близька рідня? — крізь дрімоту запитав Заруба.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

КУПИТИ